

Юлій Заєр.

Самко Птах.

(З чеської мови переложила *Ольга Олександра Дучимінська*).
(Докінчення).

Пробудився у мидім холоді в сумерках пахучих кадил. Довкола блищали мільони зізд. Було це полумя золотих лямп і нечисленних воскових свічок, високих, як стовпи.

Самко був в церкві. Не знав, як там дістався. Хвиля людей певно кинула його там так, як морська хвиля викидає мушлі! Лежав поміж жебраками і каліками коло високих воріт з бронзу. Далеко на переді при самім престолі, де відправлялося богослуження, побачив знов византійського цісаря з блискучою тіярою на голові, в оточенню десяти королів Сходу. Сиділи на трибуні, вкритій парчею. В святочних співах, серед звуків срібних органів губився плач жебраків і калік, поранених кінськими копитами. Самко чув біль в боці і рамени, але мовчки терпів — звук був терпіти. Вдивлявся в престіл. Очі його зі жадобою шукали образу Христа, цієї солодкої потіхи в кожнім терпінню. Та не знайшов його. Свята постать була прикрита тяжкою заслоною, червоною як кров, на якій блищали голови одно і дво-голових драконів, вишивані золотом і сріблом. Були це відзнаки присутних гостей. Перед тою заслоною стояла мов сонце блискуча монстранція в правдивім лісі світла. Посеред її разячого проміння, золотих та діаментових лучів — світив блідий святий агнець (*hostia*), невимовно достойний у своїй простоті посеред цього людського шумно вдираючогося перепиху. Самко вліпив очі в агня, кинувся на коліна і похилив чоло. В темряву його безкрайого смутку прoderлося проміння солодкого зворушення. Підніс голову і знов дивився у монстранцію. Зі здивованням побачив, що нагло почала рости та замінилася у якийсь дім, виставлений з місячного проміння з кришталевою брамою. Вона втворилася без шелесту і з нутра цієї зоряної святині виплинув як привид білий Агнець: це був сам Христос! Одітий в грубий, але чистий одяг ніби зі снігу. Лице його було бліде, з темних очей плило джерело милосердя, а в усміху пробивалося сонце. Самко думав, що засяде при боці византійського цісаря, але він йшов поволі через церков не подивившись навіть на трибуну, де сиділи достойники. Плив в облаках кадил і диму воскових свічок. Йшов в сутінь, де стогнали каліки і жебраки і сів між ними. В цій же хвилині зник Самкові з очей, але він виразно чув розкіш його святої присутності... Його душа була наповнена цвітучою радістю. І на усіх лицах довкола пробивалося незвичайне щастя. Ніхто вже не чув болю своїх ран, зі всіх очей ясніло щастя і кожному здавалося, що йому ростуть крила. Самко був оголомшений щастям. Очі з вдякою підніс до неба...

В цій хвилі з'явився на проповідниці старий, простий духовник. Тримав хрест в руці. Благословив вперед цісареві і ко-

ролям, а потім народові. Мав промовити до коронованих гостей. Стояв однако мовчки, не знаходив слів. Сам не знав, чому огорнула його така несмілість. В тім у тиші святині, щось задзвеніло, ніби слабонький щебет дрозда. Було це мимовільне зідхнення Самка, повне цього солодкого щасття, яке рівняється молитві. Здивований священик поглянув у цю сторону, відки плив цей спів, цей пташачий привіт, який — здавалося — хотів йому додати відваги і ще більш здивувався, коли побачив довкруги цих жебраків і калік якусь надземську ясність. На лиці його відбився нараз смуток. Згадав їхню нужду. По смутку прийшло захоплення, запал — зрозумів, що Бог любить їх. Здавалося йому, що Божий Дух приказує йому поклонитися перед величчю людського терпіння, якому треба зложити пошану. Схилив чоло перед тими, яких перед хвилию місили кінські копита. Вдивився в зіниці Самка, які світили мов ті зорі, які горіли в цю тиху ніч, коли ангели співали „На землі мир, людям доброї волі спокій“! Голосом повним болю сказав тихо:

— Щасливий цей, хто йде терневою дорогою, бо дійде до раю!

Самко всміхнувся раною зорею. В його умі стало ясно, пропала темрява. Питання: — Куди йти? — не мало цієї неочеркненої грози цього пригноблюючого тягару. Загадка його життя була розвязана. Самко упав ниць і довго дякував Богові!

Встав щойно, як церква була порожня. Пішов тихо до захристії. Хотів бачити старого духовника, щоби подякувати йому за слова і раду. Духовник був в захристії. Він розмовляв ще з людьми. Самко підійшов просто до нього.

— Чого хочеш? — спитав приязно духовник, який пізнав його.

Самко сам не знав, що казати і як дякувати.

— Піду до неба — сказав в кінці тихо.

Поміж присутніми чути було придавлений сміх, а один з них спитав:

— А куди ж то божевільний?

— Терневою дорогою — сказав Самко з простотою.

Тепер присутні явно сміялися і в очах Самка відбилосся здивовання, що навіть тут, в цім святім місці, в присутності духовника, стрічають його кпини і насмішки. Великий смуток розлився йому по лиці. Потім звернувся до духовника. Очі його були такі мрійливі і задумані, що старець крізь них заглянув аж на дно душі. Поклав йому руку на голову і сказав зворушений:

— Справді, дійдеш до неба! Бог тебе любить! Згадауй мене в своїх молитвах!

Сміх затих.

— Зроблю так — сказав Самко просто. Поцілував одяг священика і вийшов тихо отвореними дверима на площу повну сонця і руху.

Не тяжко було винайти за містом стежку порослу терном і будяками. Бідна словацька земля поволі будилася до життя

після омління, потоптана асирійськими їздцями, під яких ярмом досі стогне! Не дуже давно вернули люди зі скалистих кривок до своїх опущених, кукілем зарослих піль. Не дуже давно взялися арійці знов до праці, якої овочі збирали і далше збирають несовісні туранці.

Отже не було тяжко Самкові найти стежку зарослу терном і будяками, які ранили його босі ноги. Тою мученицькою дорогою ходив багато днів і багато ночей. Зносив голод і спрагу, а на сухих скалах полишав криваві сліди своїх стіп. Жив тільки корінцями й ожинами. Лиш деколи вдавалося йому дістати десь між людьми кусень чорного хліба, тоді тільки, коли натрапляв на людське житло, що було причеплене до нагої скали або укрите на самоті в тіні лісів. Люди, які там жили, були бідні і нужденні, як він, але милостиню давали йому радо. Та все ж, коли його питали, яку ціль мала ця його прикра і тяжка мандрівка, сміялися, почувши відповідь. Та Самко за це не гнівався. Не дбав про насмішки і не дав себе збити з раз обібраної дороги. Віра його була глибока. Тотіхи йому не бракло: мав тепер це, до чого зідхав довгі роки: свободу!

Мав шум могутніх дерев, чув подув могучих крил вітру і вслухувався до схочу в солодкі, мрійливі, приязні співи пташок, цих вірних друзів своєї молодости! Скільки ж то разів у цій мандрівці проводили його дрозди аж на край ліса! Скільки разів витали його радісно піснею жайворонки, які тріпоталися, ніби клубок іскор високо під шмарами. А горлиці — скільки разів потішали його сирітську душу веселим і милим сміхом! Вони гніздилися високо на скалах. Який же малозначний був цей насміх людей — яке незначне це скимління серця при цім! Супроти великого розширення душі, при шумі дерев свисті вітру під спів цих тварин, які плавали у воздухах і купалися в золотому світлі... Цих тварин переповнених тужними, розмріяними звуками! Правда — кров плила річкою з ніг, піт зливав йому чоло — але у нутрі ясніло йому вже світання цього раю, якого шукав і до якого дійде! В це твердо вірив!

Та все ж одного вечора вже був так перемучений, що ледви ноги волік за собою! Задержався на стрімкім узгір'ю, якого похилу стіну ослонював свіжий, березовий лісок. В провалі під собою, бачив у вечірніх мряках, щось ніби білий domeк без валів і веж. Довкола стояли густими рядами старі дерева і колисали своїми віттями, які купалися у попелі заходячого сонця. Мряка була ясно-фіолетна, а її протинали денеді великі смуги рожевого світла. Білі стіни будівлі були облиті промінням заходу ніби золотою краскою. Був це вид невимовно чарівний! Держучись куца, Самко перехилився цікаво над проваллям, що було під його ногами. Та нагло земля усунулася йому з-під ніг. Галудзь, якої держався зломилася і Самко покотився по стоці гори немов підтятий пень стрімголов в долину. В голові зашуміло, в очах стали іскри. Вкінці задержався, та довго не міг прийти до памяти. Дивно, що не вбився! Коли очунав, було зовсім темно.

Перед ним сторчав високий мур, а там на остіж отворена брама. За ним була ця висока скеля, на якій в принадних сумерках зоряної ночі блищали срібні березові пні. У головах шумів потічок, нашіптуючи йому щось. Самко напився води і піднісся. Хоч ноги дрижали під ним, але несли його. Все тіло боліло, хоч нічого собі не зломив. Опирався о мур, волікся здовж нього до брами і ввійшов до середини. Опинився в чарівно-гарнім городі. Було там запашино від подиху сонних квітів, які розливали свої бальсамічні запахи в нічну тишину. Дивні, білі води били в гору ніби проміння... Немов би хотіли летіти до зір і падали знов у цембриня з білого, блискучого мармуру. В гушавинах ляцали соловії. Самко проходжувався поволі і говорив сам до себе:

— Невже ж я дійшов до мети? О, це вже дійсно рай! Серце било йому сильно і він ждав, що ось на котрій-небудь стежині, стріне самого Бога, Ісуса або Пречисту. Та город був пустий. Самко дійшов до великої будівлі, яку бачив з гори. З величезних вікон падало ніби місячне світло. Самко заглянув в середину. Побачив величезну кімнату. На білих стовпах був епертий звід, засіяний золитими зорями. Срібні лампи колихалися там на довгих ланцюгах і блищали зірками. Сходи були з білого каменя, широкі, як гостинець. Здовж них на таких же білих кам'яних поручках стояли статуї ангелів зі золотими крилами. Ці сходи вели кудись на гору до другої кімнати, глибоко розясненої райдужним світлом. З цього таємничого простору пліла гра органів. Далеко, в глибині, на золотім тлі сиділа на троні зі слонової кости велика стаття Богородиці, в білому одягу, в блакитнім омофорі. На раменах були зорі і в короні була зоря. Великі, темні очі дивилися з любов'ю на світ, якому благословила піднесеними руками. По сходах входило і виходило багато старців, молодців і мужів в силі віку. Усі були в білих одягах. На ногах мали чорні сандали. Руки в них були зложені, очі спущені, як до молитви.

— Це святі! — шепнув до себе Самко.

Та більш думати вже не міг. Безсилля змогло його. Чув, як ноги дрижать і він падає. Мимохіть вхопив за ремінь, який тут же коло нього висів при дверях, а якого до цього часу не запримітив. Падаючи на землю, почув голос дзвону. Бачив ще, ніби крізь сон, як двері отворилися й одна з білих постатей схилилася над ним. Потім обезсилений, виснажений голодом і спрагою впав у глибоке зімління.

Самко не знав, що впав на порозі багатого монастиря. Не чув, як монахи зворушені його нуждою внесли до середини безсильне тіло.

Память вернула до нього шойно на другий день рано. Побачив, що лежить на постелі з пахучого сіна, прикритій сніжно-білим полотном. Кімнатка була скромна, але чистенька. Через отверте вікно сміялося небо і шуміли дерева. Пахощі і щебет пташок вливалися з городу до кімнати. При постелі стояв один з цих святих, яких вчора бачив на сходах. Дивився на хорого

добрим оком і зі співчуттям. Коли Самко всміхнувся до нього — всміхнувся і він. Взяв чашу з яворового дерева і притулив її хорому до уст. Тілом Самка пробіг ніби соняшний промінь. Потім монах подав йому ще якусь страву. Самко їв і почув в собі силу. Монах почав його питати хто він, відки прийшов і куди провадить його дорога. Самко коротко розказав про все: як терпів і як вибрався за радою старого духовника шукати раю.

— І так — сказав — знайшов я вкінці рай! Чи не виженуть мене з нього?

Монах хвилю дивився здивовано на нього, потім сказав добродушно:

— Не виженуть тебе!

Відійшов, лишаючи щасливого Самка у покріплюючому сні. В рефектарі розказав своїм товаришам, які якраз там зійшлися, все, що знав про Самка. Всі радо згодилися на це, що Самка не виженуть зі свого раю. Постановили дати йому в городі працю, а з огляду на його винишені сили — праця ця мусить бути легка. І так остав Самко у цьому раю.

Не було щасливішої людини над нього! Міг ходити по ма-настирі, скільки тільки хотів. Міг проходжуватися по городі і лісі, а свою не тяжку працю виконував залюбки. Не дармував ніколи! Крім городу, мав заняття в лісі. Носив відтам дрова, палив у кухні, а в холодні дощеві дні топив у рефектарі. Радісно слухав, як гуде огонь. Йому здавалося, це подумя, яке так бе в гору, це великий золотаво-червоно крилий птах, який так бе крилами, що іскри сипляться. По їді ходив довкола стола з мискою, а монахи накидували йому страви, якою потому ділився з птахами в городі і лісі.

Ах, який же був щасливий! Вже не знав біди! В очах цих біло одягнених монахів не стрінув ніколи злого погляду, на устах не бачив насмішки, не чув ніколи згірдливого слова. Якже не мав вірити, що жиє між святими? Що простота його, була часом втіхою для них, не знав — бо ніколи не дали йому цього відчути. Дивилися на нього, як на дурника, якому всі співчували і якому не хотіли б ніколи нічого злого зробити. Та не могли ж вони уважати його за людину з безсмертною душею, їм рівного. Міцно вірили в це, що через свій розум стояли високо, багато вище від нього. Одначе, щоби зрозуміти і відчути цю простоту думки, яка тільки в самій любові бачила вже рай, мали ще в серці за багато зарозумілості. І хоч високі мури і глибока самота ділила їх від світу, все ж таки мали його в серці ще за багато, щоби зрозуміти небесні речі.

Через те не мав Самко між ними ні одного приятеля, був для них тільки забавкою. Не жалували йому ласки, ні милостині, але любити його, не приходило їм на думку, навіть у сні. А однак душа Самкова не остала сиротою. Відкинена людьми, знайшла приятеля, якого ніхто з цих людей не посмів би і виміряти.

А сталося це он як: Самко увійшов раз до якоїсь комірки, де було повно накопиченого різного лахміття, з якого виставав

старий, напів спорохнявілий хрест. Зачав відгрибувати і переконався, що це було Розп'яття прастарої простої роботи. Щирий жаль огорнув Самка на вид того викиненого Божого образу. Поставив його при стіні, обмив, обчистив, а потому упорядкував цілу комірку. Наносив чатиння, наплів з нього вінків, якими закосичив стіни, висипав долівку пільними квітками так, що нужденна комірка подобала на якусь лісну святиню. Отворив вікно, щоби було ясно. Пташки почали сідати на піддашу заглядали цікаво в середину і почали солодко шебетати, немов хотіли розрадити Христа Бога, з чого Самко радів цілою душею. Клякнув і гарячо вдивлявся в Розп'ятого. Лице його було сине, сумне, втомлене, очі погаслі, чоло злили великі каплі крові, а тіло таке мізерне, марне, що було знати усі ребра. З колін пила кров. Обличчя було виразне. У зрозумінню та виконанню цього хреста було дуже багато простоти і запалу. Але мистець тогочасної доби мав мало вичуття та вартости мистецтва. Так само мало зрозуміння мали ці прості монахи для Самкового серця, так само не вміли його оцінити. І саме ця велика простота у хресті дивно сильно промовляла до Самка. Його душа уміла теж глибоко відчувати, але її не розумів ніхто. Світ бачив тільки простоту її. Самко болів і плакав над цією поневіркою Христа: викинули його між сміття і лахміття. Самкові здавалося, що фігура на хресті дивиться і терпить. Здавалося, має душу. Всі його думки прикував тепер образ живого Бога. Все думав про Нього. Чи йшов у ліс за деревом, чи працював у городі — думка його все витала біля розп'ятого Христа в повітці.

Одного разу, коли монахи пообідали, прийшов Самко зі своєю мискою до комірки. Сів на поріг, але з жалю не міг їсти.

— Чи цей Ісус на хресті, не був блідий з голоду? — майнула йому думка і аж онімів з болю. Став і увійшов мов у сні до темної комірки. Боязко підніс на Розп'ятого очі повні сліз, а губи його прошептали несміло:

— Бідаку, забули про тебе! Чи не терпиш голоду? Ти такий блідий... блідий... Сльози затемнили йому зір. Він підніс миску Спасителеві і сказав:

— Дорогий гостю, їдж, прошу!

І дерев'яний Христос похилив своє зболіле обличчя, яке нагло розяснив солодкий усміх. Уста Його діткнули страви — і Господь їв...

Самка огорнули незнані почування. Від цієї хвили щойно знав, що це таке велике, безмірне щастя. Його серцю отворилося ніби безкрай небеса, на яких мерехтіли зорі. День в день клячав тепер під хрестом і виливав скарби своїх почувань — яких люди не розуміли — під ноги Спасителя, ніби дорогі пахощі Сходу. Слова, яких ніколи не чув, припливали йому на уста. Пісні краші від найкращих пісень солов'їв звеніли йому в грудях і знаходили для себе людський вислів. Надхніння могутніші від крил орлів несли його в небесні височини, де кружляли діяментові світи... Ціла незмірна глибінь небес найшла місце у внутрішніх світах

цієї людини, якої приятелем був Христос! А Христос, який у своїй правиці держить вселенну, якого велич недоступна людському розумові, цей Христос був щоденним гостем простого Самка і їв усміхаючись з його миски. І справді! Тепер не можна було дивуватися, що Самко думав, що він є в раю. Усюди — в городі, у лісі, на коритарях монастиря часто говорив зі захопленням:

— Терниста була моя дорога, але я дійшов нею до небес!

Почули це люди і почали сміятися з нього, але він цього не чув, не знав про це.

І сталося, що одного дня заїхало в монастир трох чужих єпископів, яких гостили святочно. Щодня відбувалися прийняття. Раз при бенкеті почали монахи оповідати про Самка, як то він думає, що в раю, а їх усіх приймає за Святих божих. Щиро сміялися й один з єпископів забажав побачити простодушного Самка. Якраз встали від стола, щоби сісти в тіні шумлячих дерев та в холоді срібних водограїв. Всі йшли попри повітку, де Самко якраз говорив з Христом і гостив його своїм обідом. Один з монахів почув і пізнав голос Самка. Дав знак, щоби всі замовкли і ціле товариство зблизилося до комірки, якої двері отворив подув вітру. Звернений лицем до Христа, не бачив Самко дверей і не знав, що з ним діється. Але єпископи, та монахи, що були приготівані посміятися — впали ниць зі здивування, коли побачили Христа розпятого на старім хресті. Зі святого обличчя біла ясна світлість, голову мав похилену до Самка і якраз говорив до нього:

— Вже досить був я гостем у тебе у твоім раю. Тепер, мій Самку, ти будеш гостем у мене у моім раю. Там останеш зі мною на віки!

Самко щасливо всміхнувся. Рівночасно почув за собою шум падаючих на колінах достойників і монахів, та оглянувся. Всі здивувалися, що Самко був такий гарний: очі мав як зорі, волосся мов соняшне проміння, а лице ясніло цією неописаною добротою та блідістю, яка свідчила, що вирікся цілого життя враз з його довгими терпіннями. Усі мали сльози в очах і всі були здивовані, що так нічого не зміли бачити. Заслона впала їм з очей. Вони нагле зрозуміли, як високо над ними стояв цей простий, гарячо віруючий Самко. Увійшли у повітку, поклонилися йому і впали ниць перед чудесним хрестом. Та Самко вже не розумів їх. Його очі блудили, його душа вже ладилася в дорогу до цього раю, до якого кликав його до себе Христос, наш найсолодший Господь. Єпископи підтримували голову Самка, яка опадала, а настоятель монастиря промовив святочно:

— Умираєш і не можемо тобі віддати належної почеси. Ми раді би тебе носити на руках. Нехай твоя душа молиться за нас перед Богом. Твоє тіло остане нам. Прирікаю тобі, що виставимо тобі пам'ятник з мармору, а тіло твоє одягнемо в золоту парчу, зложимо в домовину.

Але вмираючий Самко заперечив головою.

— Поховайте мене на роздоріжжю — сказав тихо — без хреста, без каміння на гробі, та напису. Це моя остання воля.

Відтак вмовк. З його уст пронісся тихий щebet пташини. Це було останнє зізднення і він спочив на віки. Але стіна за ним зникла і монахи побачили там темну синяву неба, аж чорну своєю глибиною! Там падав густий дощ чарівно гарних зір, а серед миготіння світил на далекому тлі уносилася біла постать Христа. Було це, ніби ясне втілення святого усміху...

Привид кивнув, ніби когось кликав. І нагле стежиною порослою вже не терням, а леліями, між зоряним дощем почав уноситися привид Самка... Ясне, як проміння, любе мов запах цвіту, воздушне як птах...

Цілу ніч провели монахи на молитвах. Рано одягли його тіло в білу шату та поховали на роздоріжжю. Так, як Самко собі бажав. Душа його вже була у вічній щасливості з Христом! Монахи згадували його останній, чистий усміх, сумний а зворушливий — яким висловив своє останнє бажання. Дармо питали один другого, чому саме так хотів цей праведник улюблений Богом, а незрозумілий світові.

Не вгадали і не могли збагнути, що він тому так бажав, бо в останньому моменті свого земського буття, немов у наглії блискавиці зрозумів значіння цілого свого життя.

Хотів, щоби по його тілі так топтано, як топтано ціле життя. Несвідомо кресали з його серця іскри любови всі ноги, які по нім ступали твердим кроком. Ці іскри любови, з яких розгорілася ясність, яка світила йому у темряві терпінь на терневій дорозі, що завела його до раю.

Улас Самчук.

Волинь *)

У дверях Володько напотикається на окутану, обсніжену матір. В обох руках і під пахвами у неї повно клумків:

— Купили мені буквара?! — викрикнув Володько. А очі у нього горять, щічки зарожевілися... „А що, як не купили? Ох, Боже!..

— Аахх!.. Ху-ху-ху!.. Яка ж холоднеча! — Як же я, діти, змерзла...

— А купили мені буквара!? — викрикує ще раз Володько.

— Ах, дай мені чистий спокій, дитино. Ось руки пограбіли, ще шпари зайдуть...

Але Володько, тремтячими руками, копається у кошику... „А що, як не купили?“ — Купили! Купили! У одному завертку, у рижому папері і книжечка, і дощечка, і зошит, і олівець!..

*) Гл. „Дзвони“ чч. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 12 1932. і 1, 4 1933.